

CÍRKEVNÍ DĚJINY ANTIKA A STŘEDOVĚK

DRAHOMÍR SUCHÁNEK
VÁCLAV DRŠKA

rodičům

CÍRKEVNÍ DĚJINY ANTIKA A STŘEDOVĚK

DRAHOMÍR SUCHÁNEK
VÁCLAV DRŠKA

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována ani šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

PhDr. ThLic. Drahomír Suchánek, Ph.D., Th.D.

doc. PhDr. Václav Drška, Ph.D.

CÍRKEVNÍ DĚJINY

Antika a středověk

TIRÁŽ TIŠTĚNÉ PUBLIKACE:

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

tel.: +420 234 264 401, fax: +420 234 264 400

www.grada.cz

jako svou 5348. publikaci

Recenzovali:

prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.

PhDr. ThLic. Marek Matějka, Ph.D., Th.D.

PhDr. Jiří Pavlík, Ph.D.

Odpovědný redaktor Zdeněk Kubín

Sazba a zlom Antonín Plicka

Návrh a zpracování obálky Antonín Plicka

Vyobrazení na obálce: Papež Řehoř I. Veliký, inspirovaný Duchem svatým v podobě holubice (miniatura z tzv. Registrum Gregorii, konec 10. století)

Počet stran 432

Vydání 1., 2013

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2013

Cover Photo © commons.wikimedia.org

ISBN 978-80-247-3719-5

ELEKTRONICKÉ PUBLIKACE:

ISBN 978-80-247-8848-7 (ve formátu PDF)

ISBN 978-80-247-8849-4 (ve formátu EPUB)

Obsah

ÚVOD	9
------------	---

KNIHA I.

1. ZROD KŘESŤANSTVÍ A RANÁ CÍRKEV	15
1.1 Boj o duši židovského národa	16
1.2 Rozvoj křesťanství v 1. a 2. století	22
1.2.1 Šíření křesťanství	27
1.2.2 Reakce pohanského prostředí	31
1.2.3 Nepřátelé státu	34
1.2.4 Obhájci křesťanství – apologeti	39
1.3 Církevní vývoj do nástupu císaře Konstantina Velikého	40
1.3.1 Christianizace	41
1.3.2 Mezi tolerancí a pronásledováním	45

2. ORGANIZACE A KULT RANÉ CÍRKEVE	55
2.1 Život církevních obcí	55
2.2 Církevní hierarchie	57
2.3 Bohoslužba a kult	62

3. KŘESŤANSKÉ UČENÍ A TEOLOGIE	67
3.1 Vymezování vůči židovství	67
3.2 Tvorba novozákonního kánonu	70
3.3 Křesťanské učení od apoštolských otců k apologetům	72
3.4 Křesťanská teologie	75
3.5 Hereze a bludná učení	78

KNIHA II.

1. CÍRKEV STOJÍCÍ U KOLÉBKY NOVÉ EVROPY (311–900)	85
1.1 Říšská církev a pád římského světa	85
1.2 Církev v období stěhování národů	94
1.3 Východní césaropapismus	102

1.4	Franská říše	111
1.5	Spojení Franků s papežstvím	115
<hr/>		
2.	CÍRKEV DĚDIČKOU TRADICE A ŘÁDU	125
2.1	Zrození papežství	125
2.1.1	Politická emancipace papežství a papežská falza	128
2.1.2	Mikuláš I. a první vrchol papežského primátu	132
2.2	Křesťanské misie	133
2.2.1	Christianizace Británie	136
2.2.2	Dokončení christianizace Germánie	138
2.2.3	Misie ke Slovanům	142
2.3	Organizace a církevní struktura	145
2.3.1	Metropolitní systém	145
2.3.2	Biskupská a farní správa	148
2.3.3	Institut vlastnických kostelů	149
2.4	Mnišství	151
<hr/>		
3.	VNITŘNÍ ŽIVOT CÍRKVE	159
3.1	Hereze a zformování ortodoxie	159
3.1.1	Arianismus	160
3.1.2	Nestoriánství	168
3.1.3	Monofyzitismus a snahy o obnovu jednoty církve	171
3.1.4	Pelagianismus	177
3.1.5	Obrazoborectví	181
3.2	Vývoj kultu a liturgie	183
3.3	Intelektuální rozvoj církve	188
3.3.1	Teologie a filozofie v období trinitárních a christologických bojů	188
3.3.2	Pozdní patristika	192
3.3.3	Karolínská vzdělanost	195

KNIHA III.

1.	CÍRKEV VE VÍRU SNAH O REFORMU (900–1200)	203
1.1	Temné století a zformování otonsko-sálské říšské církve	203
1.2	Sálské císařství a boje o investituru	213
1.3	Soupeření papežství a císařství ve 12. století a dokončení reformy	220
1.4	Zrod křižáckého hnutí a východní křesťanstvo	227
<hr/>		
2.	PROSAZENÍ CÍRKEVNÍ SVOBODY	233
2.1	Naplňování reformy a církevní synody	233

2.1.1	Reforma církve pod císařskou patronací	233
2.1.2	Gregoriánská reforma	236
2.1.3	Vítězství papežské myšlenky	237
2.2	Dokončení christianizace	240
2.3	Řeholní život	244
2.3.1	Clunýjská a lotrinská reforma	245
2.3.2	Návrat ke kořenům řeholního života	249

3.	DOBUDOVÁNÍ CÍRKEVNÍHO ŽIVOTA	255
3.1	Graciánův dekret a prosazení papežského zákonodárství	255
3.2	Patronát a církevní desátek	257
3.3	Teologie a vzdělanost	259

KNIHA IV.

1.	VÍTĚZSTVÍ PAPEŽSKÉHO UNIVERZALISMU – CÍRKEV VE 13. STOLETÍ	269
1.1	Papežství, císařství a královská moc	269
1.2	Papežství a vzestup francouzského vlivu	279

2.	ORGANIZACE A ŽIVOT CÍRKVE	287
2.1	Dobudování církevní struktury	287
2.2	Nové formy řeholního života	294
2.3	Boj s jinověrci a herezí	301

3.	VNITŘNÍ ROZVOJ CÍRKVE	311
3.1	Kult a liturgie	311
3.2	Právní vývoj církve	316
3.3	Svatí a jejich kult	317
3.4	Scholastika a filozoficko-teologické myšlení	321

KNIHA V.

1.	CÍRKEV MEZI KONCILIÁRNÍ REFORMOU A MONARCHICKÝM PAPEŽSTVÍM	329
1.1	Církev, světská moc a laická společnost v časech „krize a reformy“: Avignon	329
1.2	Velké schizma a doba koncilů	345

2. ORGANIZACE CÍRKVE A JEJÍ JEDNOTA	369
2.1 Vrchol papežského centralismu – avignonská kurie	369
2.2 Řeholní život v pozdním středověku	375
2.3 Spory o nauku a jednotu církve	380

3. „PODZIM“ CÍRKEVNÍHO STŘEDOVĚKU	389
3.1 Zbožnost a křesťanský život	389
3.2 Vzdělání a náboženské myšlení	394

SUMMARY	401
SEZNAM VYBRANÉ DOPORUČENÉ LITERATURY	403
SEZNAM OBRÁZKŮ	407
JMENNÝ REJSTŘÍK	409
VĚCNÝ REJSTŘÍK	421
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	429

Úvod

Podat historický obraz křesťanství od prvopočátků malé skupiny Ježíšových učedníků v prostředí jeruzalémské církve až po dominantní postavení pozdně středověké autority představuje komplikovaný a obtížný úkol. Předně se jedná o téma, které nejednou přesahuje čistě odborný rámec bádání. Církev v průběhu svých dějin ovlivňovala utváření lidské společnosti a tento její odkaz se přenáší do pozitivního i negativního hodnocení mnoha momentů dějin až do dnešních dnů. Současně platí, že po značnou část antiky a středověku nebylo možné striktně od sebe oddělit církevní a světské záležitosti. Proto i samo vymezení problému nabízí širokou škálu možností, a záleží na každém pisateli, jak hluboké propojení politických, sociálních, kulturních a intelektuálních pohledů upřednostní. Ten, který přináší tato publikace, si proto neklade žádný nárok na autoritativnost a neočekává, že bude přijat všemi čtenáři bez námitek a kritiky. Autoři mohou pouze deklarovat, že se pokusili vytvořit vyvážené, věcné a konfesně nezatížené podání církevních dějin, které odráží současný stav historického bádání a většinový pohled zainteresovaných odborníků.

První díl *Církevních dějin*, který je široké čtenářské obci předkládán, představuje pokus o prezentaci církevního vývoje od vyčlenění křesťanských skupin z židovské společnosti až po období konce středověku, kdy se dosud jednotná křesťanská společnost přiblížila na konci 15. století k reformačnímu zlomu. Kniha v sobě spojuje dvě hlavní ambice – jednak přiblížit co neúplnějším pohled na problematiku církevních dějin a zodpovědět všechny základní otázky, včetně témat jinak opomíjených, jako je rozbor křesťanských herezí, misijní problematika či přehled církevní struktury. Současně by chtěla být kvalitní studijní pomůckou pro všechny tuzemské zájemce o církevní dějiny. Přes značnou šíři problematiky jsme se snažili o co největší komplexnost. V rámci svých schopností a technických možností této knihy jsme se chtěli dotknout všech zásadních momentů církevních dějin ve sledovaném období a podat k nim příslušný výklad. S ohledem na charakter knihy a téměř nevycerpátné množství různých tematických okruhů však nebylo možné dosáhnout ideálního a vyčerpávajícího výsledku. V mnoha ohledech jsou dílčí oblasti církevních dějin pouze naznačeny a popsány, popřípadě zůstávají některé aspekty zcela pominuty. Zasvěcenému čtenáři se tak může jevit náš pohled na vybranou problematiku zploštělý či příliš zjednodušený. V tomto případě nám nezbyvá než požádat o shovívavost a nadhled, které každé přehledové dílo tohoto směřování vyžaduje.

Kniha je rozdělena do pěti hlavních oddílů, které mapují církevní vývoj až do konce středověku. V první části je představena počáteční fáze křesťanského starověku zahrnující období od utváření prvních židokřesťanských komunit po legalizaci křesťanského náboženství na počátku 4. století. Ve druhém oddílu se zájem soustředil

na dobu od utváření říšské církve, přes christianizaci germánského světa až po konec karolínské doby. Třetí úsek byl vyhrazen období od 10. do konce 12. století, kdy se křesťanství utvářelo ve víru bojů mezi císařskou a papežskou autoritou. Čtvrtá část se koncentruje na vrchol papežské moci ve 13. století, následovaný závěrečným pátým oddílem charakterizovaným érou tzv. avignonského papežství a konciliarismu ve 14., respektive 15. století.

Při vymezování jednotlivých částí jsme po jistém váhání dali přednost chronologickému hledisku a principu plynulé narace, což způsobilo určité těžkosti. Až do okamžiku rozdělení východní a západní církve bylo možné sledovat osudy křesťanství jako jednoho, byť diferencujícího se celku. Poté však jsme byli nuceni zvolit úhel, pod kterým povedeme další výklad, nemělo-li být dílo rozbito na řadu dílčích, vzájemně nepropojených kapitol. Dali jsme tedy přednost pohledu, jenž položil těžiště na římskou církev, a ostatní křesťanská společenství sledujeme jen potud, pokud jejich osudy nějak souvisely s latinským světem. Jsme si vědomi zřejmé konzervativnosti a tradičnosti tohoto přístupu i rizika jeho kritiky. Uvádíme proto, že jsme se pro takovou koncepci rozhodli jen proto, že ji z kulturních i historicko-geografických důvodů považujeme za bližší čtenáři a nechceme jí přisuzovat jakoukoliv hodnotově hierarchickou funkci. Navíc bude tento nedostatek napraven ve druhém díle této práce, jenž bude sledovat období od reformace k dnešní době a kde bude věcné hledisko naopak přirozeným způsobem zpracování látky. K řadě témat, na něž se nyní nedostalo, se bude možné vrátit a získají tak místo, které jim pro jejich význam náleží.

Publikace cíleně směřuje ke studentům vysokoškolských humanitních oborů (historie, religionistika, humanistika, politologie, společenské vědy), dále ke studentům teologických oborů, popřípadě jako studijní pomůcka pro studenty právnických oborů. Nemenší význam lze předpokládat i pro širší veřejnost, jelikož oblast církevních dějin není v dostatečné míře v tuzemské literatuře zpracována. Toto vymezení cílové skupiny adresátů knihy vedlo autory k rozhodnutí specifickým způsobem pracovat s odkazovým aparátem. Zcela záměrně a s plným vědomím, že to může vyvolat kritiku, jsme se rozhodli důsledně odkazovat na zdroje buď přímo tuzemské provenience, popřípadě zahraniční odborné texty, které byly do českého jazyka přeloženy. Důvod takového postupu byl dvojitý. Kniha by měla tvořit pomůcku pro další studium tam, kde je přehled tématu stručný či náznakový. Čtenář by měl mít reálnou šanci se k rozvíjející literatuře dostat a pracovat s ní. Standardní odkazování na klíčové práce k tématu, které však nelze buď z technických, či jazykových příčin reálně využít, jsme považovali za kontraproduktivní. Stejně závažný důvod však tvořila i snaha poukázat na vývoj tuzemské církevní historiografie, a to především po roce 1989, jakož i na množství překladů, které církevní dějiny rozvíjejí. Tato publikace by chtěla prokázat, že i přes pochopitelné limity lze v českém prostředí nalézt značné množství velmi kvalitních a vědecky fundovaných prací.

Navzdory množství kvalitní tuzemské odborné literatury s církevně-historickou tematikou zůstává skutečností, že po roce 1989 nebyl dosud v české historiografii vytvořen přehled obecných církevních dějin, který by nepodléhal konfesním ten-

dencím a prezentoval výsledky bádání moderní doby. Rozsahem i hloubkou myšlenek zůstávají českému čtenáři stále k dispozici především dvě vznikem již starší díla – třísvazkové *Dějiny katolické církve* Jaroslava Kadlece a nepřehlédnutelná práce *Dvanáct století církevních dějin* autorů Rudolfa Říčana a Amadea Molnára. V obou případech nelze ani v nejmenším zpochybnit odborné kvality autorů a jejich dobrou vůli předložit vědecky fundovaná díla. Současně však nelze zamčket, že jejich konfesní příslušnost – u Kadlece katolická, u Říčana s Molnárem protestantská – výrazně determinovala jejich priority a interpretace. Modernější tuzemské práce, které by zahrnovaly celé období církevních dějin, však stále scházejí, popřípadě kvality výše uvedených „klasických“ prací nedosahují (např. dosti nevyvážené práce *Příručka církevních dějin* Pavla Mráčka či *Církevní dějiny* Radomíra Malého).

Nedostatečná domácí produkce byla po roce 1989 částečně doplněna překladovou literaturou. V několika případech se jedná o práce solidní odborné kvality přinášející poměrně objektivní a nezaujatý pohled (např. August Franzen *Malé církevní dějiny*, Roland Fröhlich *Dva tisíce let dějin církve*, Michele Maccarrone *Církevní dějiny* či Günter Stemberger a kol. *2000 let křesťanství*). Nelze však zcela přehlédnout, že tyto práce vycházejí ze zřetelných konfesních pozic (Franzen, Fröhlich, Maccarrone), popřípadě netvoří ucelený a provázaný text (Stemberger). Řada dalších prací je příliš stručných (Peter Pawlowsky *Křesťanství v proměnách dvou tisíciletí* či Stephen Tomkins *Stručné dějiny křesťanství*), popřípadě svým zaměřením nesměřují k podání odborně přehledného a strukturovaného díla (Paul Johnson *Dějiny křesťanství*). Ostatně i tyto skutečnosti byly významným motivačním faktorem k sepsání této knihy.

Po technické a formální stránce je předkládaná práce členěna do tří úrovní textu. Hlavní dějová a interpretační osa je prokládána doplňujícím a rozvíjícím textem, který je rovněž graficky odlišen menším formátem písma. U důležitých dějinných momentů je text dokumentován poukazy na základní prameny, jež jsou umístěny do orámovaných konvolut. Tam, kde již existoval relevantní překlad pramene do českého jazyka, se autoři nepokoušeli o vlastní varianty překladu a použili již existující formu. V případech absentujícího překladu je uváděna pramenná citace přeložená z originálu. Samotný text je po obsahové stránce v každé z pěti knih členěn trojím způsobem. První kapitoly jsou věnovány politickým a společenským aspektům, druhý oddíl akcentuje organizační a strukturální pohled na církevní organismus a poslední část se soustřeďuje na ideové, intelektuální a kulturní momenty života církve.

Žádné dílo, a pochopitelně ani toto, není jen výsledkem práce autorů. Chtěli bychom proto poděkovat pracovníkům nakladatelství Grada Publishing za jejich vstřícný a trpělivý přístup a velkorysost, s jakou akceptovali finální verzi textu, jež svým rozsahem zcela překonala původní záměr. Vděční jsme za laskavé přehlédnutí textu a podnětné připomínky paní prof. PhDr. Marii Bláhové, DrSc., doc. PhDr. Daně Pickové, CSc., ThLic. PhDr. Markovi Matějkovi, Ph.D., Th.D. a PhDr. Jirěmu Pavlíkovi, Ph.D. Za pochopení a podporu děkuje též všem našim kolegům, a především rodinám.

Knihá I.

Zrod křesťanství a raná církev

Dějiny křesťanství jsou neodmyslitelně spjaty s židovstvím,¹ a přestože se v průběhu 1. století obě náboženství rozešla, nelze tuto skutečnost na počátku vyličení církevních dějin opomenout. Ježíšovi učedníci a stoupenci, kteří ho přijali jako Bohem přislíbeného zachránce židovského národa, zahajovali svoji veřejnou činnost s jednoznačným cílem – získat zbytek židovské společnosti na svoji stranu a přesvědčit náboženské vůdce židovského národa o Ježíšově božském poslání, mesianismu.² Navazovali tak na způsob hlásání samotného Ježíše, který až na několik výjimek soustředil své působení na židovskou Palestinu. Bylo by tudíž mylné hovořit na počátku křesťanských církevních dějin o zakládání nového náboženství, jež by mělo konkurovat judaismu, či se dokonce vůči němu vymezovat.

První stoupenci Ježíšova učení byli židovského původu a chápali Ježíšovo poslání v kontextu náboženské tradice a praxe judaismu. Zůstali součástí židovské společnosti, účastnili se tradičních náboženských úkonů, navštěvovali jeruzalémský chrám a zvěst o Ježíši (tzv. evangelium) šířili mezi židovským obyvatelstvem. Byť se historik nemá pouštět do spekulací, dovolíme si vyjádřit přesvědčení, že případný úspěch Ježíšových stoupců by zřejmě znamenal, že by zmizel i důvod k sepsání této knihy. Judaismus by přijetím Ježíše jako Bohem slíbeného Mesiáše dosáhl svého náboženského završení a v pozměněné podobě by následně existoval dále. Pravděpodobně by se ale nestal celosvětovým náboženstvím, které proniklo do většiny oblastí Římské říše a zasáhlo široké společenské vrstvy. Je logickou otázkou, zda by se judaismus, byť zásadním způsobem ovlivněný Ježíšovým učením, dokázal otevřít podnětům římského a řeckého světa, respektive zda by tak rychle opustil své náboženské zásady a osvědčené zvyklosti.

¹ Tato kniha neskýtá prostor pro rozbor židovského náboženství. Z relevantní literatury lze odkázat na Schubert, K. *Židovské náboženství v proměnách věků: zdroje, teologie, filosofie, mystika*. Praha: Vyšehrad, 1995; Stemberger, G. *Úvod do judaistiky*. Praha: Vyšehrad, 2010; Fishbane, M. A. *Judaismus: zjevení a tradice*. Praha: Prostor, 2003 atd.

² Pojem „Mesiáš“ (Pomazaný) představuje v judaismu i křesťanství důležitou součást náboženského myšlení. V období římské správy Palestiny byl spojován především s představou Bohem vyvoleného potomka krále Davida, který obnoví velikost židovského národa. Základní charakteristiku podává Palivcová, H. – Horyna, B. (ed.). *Judaismus – křesťanství – islám*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2003, s. 146–147. Rozborem obrazu mesiáše ve starozákonním i novozákonním pojetí se v poslední době zabýval např. Pospíšil, C. V. *Ježíš z Nazareta, Pán a Spasitel*. Praha: Krystal / Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2010, s. 37–57, popř. Schubert, K. *Židovské náboženství v proměnách věků*, s. 68–83.

1.1 Boj o duši židovského národa

Křesťanská církev,³ jakožto od judaismu oddělená a samostatně se vyvíjející náboženská skupina, vznikla v reakci na neúspěch reformovat judaismus. Ježíšovi učedníci nepřesvědčili o své pravdě většinu židovské společnosti a naopak se ocitli v pozici nežádoucí sekty, proti níž začaly židovské náboženské i společenské autority tvrdě zasahovat. Centrem Ježíšových vyznavačů zůstal po jistý čas Jeruzalém, kde se po několika veřejných vystoupeních apoštolů podařilo získat asi pět tisíc stoupenců.⁴ Tento úspěch sice skýtal určitou naději na rychlé rozšíření, židovští náboženští představitelé však záhy zasáhli. Příčinu nevráživosti je třeba hledat především v aktivitách tzv. helénistických Židů, kteří přišli do Jeruzaléma z oblastí mimo Palestinu a nebyli ochotni důsledně dodržovat dosavadní náboženskou praxi judaismu. Vycházeli z předpokladu, že Ježíšovým příchodem mnohé rituální příkazy a zákazy i právní ustanovení pozbývají své platnosti a není nutné v plnosti dodržovat závazky tzv. Mojžíšova zákona.⁵ Jejich tlak na změnu života a větší otevřenost musely vyvolávat napětí i mezi samotnými jeruzalémskými křesťany, z nichž se většina ještě nemínala rozejít s náboženskou praxí svého národa. Rané křesťanské prameny dosvědčují spory v jeruzalémské církvi, které museli apoštolové urovnat kompromisem ve prospěch helénistů.⁶ K dalšímu eskalování sporů však již nedošlo, neboť proti helénistům tvrdě zasáhla židovská správa.

³ Pojem církev (řecky *ekklésia*) lze přeložit také jako společenství či komunita. V křesťanském pojetí se název ujal pro označení křesťanských společenství, přičemž v českém jazyce se tradičně užívá jako běžný ekvivalent také výraz „obec“ či „církevní obec“. Základní terminologické vymezení podává např. Tretera, J. R. *Konfesiční právo a církevní právo*. Praha: Jan Krigl, 1997, s. 9–10 či Berger, R. *Liturgický slovník*. Praha: Vyšehrad, 2008, s. 323–324.

⁴ Sk 4,4.

⁵ K vymezení Mojžíšova zákona srov. např. Ryšková, M. *Doba Ježíše Nazaretského: historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2008, s. 58–60; Tretera, J. R. *Synagoga a církev kdysi a dnes: kapitoly z právních dějin*. Praha: Jan Krigl, 1994, s. 11–13 atd.

⁶ Apoštolové souhlasili s tím, aby zájmy helénistických křesťanů hájili zvolení zástupci, kteří měli dbát na rovný přístup k oběma skupinám. Podstata sporu přitom mohla vyjadřovat i sociální rozpory, při nichž se helénisté cítili být jeruzalémskými křesťany poškozováni: „V té době, kdy učedníků stále přibývalo, začali si ti z nich, kteří vyrostli mezi Řeky, stěžovat na bratry z židovského prostředí, že se jejich vdovám nedává každodenně spravedlivý díl. A tak apoštolové svolali všechny učedníky a řekli: [...] Bratří, vyberte si proto mezi sebou sedm mužů, o nichž se ví, že jsou plni Ducha a moudrosti, a pověříme je touto službou [...] Celé shromáždění s tímto návrhem rádo souhlasilo, a tak zvolili Štěpána, [...] dále Filipa, Prochora, Nikánora, Timóna, Parména a Mikuláše z Antiochie, původem pohana, který přistoupil k židovství.“ Sk 6,1–5. K problému soužití jeruzalémských a helénistických křesťanů srov. Eliade, M. *Dějiny náboženského myšlení*. 2. díl: *Od Gautamy Buddha k triumfu křesťanství*. Praha: Oikoymenh, 1996, s. 305–306.

Veřejné vystoupení jednoho z předáků helénistických křesťanů jménem Štěpán vyvolalo mezi židovským obyvatelstvem značné pobouření, jež následně vedlo k jeho smrti ukamenováním. Štěpán se stal prvním křesťanským mučedníkem a zároveň došlo k pronásledování dalších Ježíšových stoupenců. Prameny naznačují, že odejít z Jeruzaléma i dalších částí Palestiny museli především helenizovaní křesťané, zatímco apoštolové a další palestinstí křesťané byli většího zásahu uchráněni.⁷ Jeruzalémská církevní obec se početně zmenšila, stala se však jednotnější, a současně se křesťané rozšířili do dalších oblastí. Nové křesťanské skupiny se vytvořily zejména v syrských městech, čímž křesťanství získalo další dynamiku rozvoje.⁸ V Palestině se vzedmutá situace uklidnila po roce 36, kdy nový římský správce Sýrie Lucius Vitellus, pod nějž spadala i Palestina, odvolal z úřadu oba hlavní strůjce Ježíšovy smrti – judského prokurátora Pontia Piláta a jeruzalémského velekněze Josefa Kaifáše.

Novým centrem helénistických židokřesťanů se stala syrská Antiochie, kde vznikla početná církevní obec. Její styl života se již zjevně lišil od zbytku židovských skupin ve městě, takže se na ni začalo pohlížet jako na novou náboženskou společnost. Není náhodou, že právě zde získali Ježíšovi stoupenci své budoucí označení – kristovci neboli křesťané. Nebáli se oslovovat i nežidovské skupiny a jejich počet rychle rostl.⁹ O šíření křesťanství nejsme detailně informováni, přesto se muselo jednat o dynamický proces, což potvrzuje existence křesťanských obcí v mnoha městech od Sýrie přes Malou Asii, Egypt až po Řecko. Podstatná část zpráv o misijním působení Ježíšových učedníků je spojena s činností aktivní skupiny, v jejímž čele stál Pavel (Saul, dle katolické tradice také Šavel) z Tarsu. Tento muž zpočátku nahlížel na křesťany jako na nebezpečnou sektu a byl svědkem zásahu náboženských autorit v Jeruzalémě, který připravil o život Štěpána. Po osobní náboženské zkušenosti, při níž se mu měl zjevit Ježíš Kristus, změnil svůj přístup a stal se horlivým stoupencem nového náboženství. Po několikaletém působení v Sýrii a zajordánské Arábii se plně oddal hlásání zprávy o Ježíšově mesiášství a se svolením apoštolů podnikl celkem tři rozsáhlé misionářské cesty.¹⁰ Ačkoliv jako Žid směřoval své hlásání především do řad židovských souvěrců roztroušených v diaspoře mezi Malou Asií a Řeckem, stále častěji byl úspěšnější

⁷ Sk 8,1–2.

⁸ Prvotní rozšíření církve mapují ve svých pracích např. Franzen, A. *Malé církevní dějiny*. Praha: Zvon, 1995, s. 24–26; Ryšková, M. *Doba Ježíše Krista*, s. 334–336; Vouga, F. *Dějiny raného křesťanství*. Praha: Vyšehrad / Brno: CDK, 1997, s. 39–42 atd. K označení „křesťané“ srov. Němec, J. *Dějiny křesťanského starověku*. Olomouc: MCM, 1997, s. 39–40.

⁹ Podrobnosti k životu antiochijské obce a helénistických skupin lze nalézt u Vouga, F. *Dějiny raného křesťanství*, s. 43–48; Říčan, R. – Molnár, A. *Dvanáct století církevních dějin*. Praha: Kalich, 2008, s. 45–50 či Franzen, A. *Malé dějiny církve*, s. 26.

¹⁰ Základní životopisné údaje k Pavlovi z Tarsu podává např. Bornkamm, G. *Apoštol Pavel*. Praha: Kalich, 1998, s. 23–109; Brož, V. „Pavel, farizejský rabin, Kristův apoštol, křesťanský teolog a svatopisec“. In: Bouma, D. a kol. *Pavel z Tarsu – apoštol národů*. Ústí nad Orlicí: Oftis, 2010, s. 7–17.